

ILK O‘SPIRINLIK DAVRIDA O‘QISH MOTIVATSIYASI VA KASBIY QIZIQISHNI RIVOJLANTIRISH

Bekchanova Zaynabjon Romanovna

Xorazm viloyati Shovot tumani 2-son maktab psixologi

Rajabova Sohiba Yusupboyevna

Xorazm viloyati Shovot tumani 22-son maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilk o‘spirinlik davrida o‘quvchilarning o‘qish motivatsiyasi va kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, o‘spirin yoshidagi shaxslarning individual qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish masalalari tahlil qilingan. Maqolada o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiyani shakllantirish, kasb tanlashga ongli yondashuvni rivojlantirish hamda psixologik qo‘llab-quvvatlashning samarali usullari haqida fikr yuritilgan. O‘quvchilarning kelajak kasbiga bo‘lgan qiziqishini oshirishda oila, maktab va psixolog hamkorligining ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ilk o‘spirinlik, o‘qish motivatsiyasi, kasbiy qiziqish, motiv, kasb tanlash, psixologik rivojlanish, ta’lim jarayoni, o‘quvchi shaxsi, ichki motivatsiya, qobiliyat, psixologik qo‘llab-quvvatlash, pedagogik yondashuv.

KIRISH

Bugungi globallashuv va tezkor axborot almashinuvi davrida yosh avlodni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlovchi hamda kasbiy jihatdan raqobatbardosh etib tarbiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ilk o‘spirinlik davri inson hayotida muhim psixologik va ijtimoiy bosqich bo‘lib, ushbu davrda shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlarini, kelajak rejalari hamda kasbiy qiziqishlari shakllana boshlaydi. Shu sababli bu davrda o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirish va ularda kasbiy qiziqishni rivojlantirish ta’lim-tarbiya jarayonining dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Ilk o‘spirinlik davri odatda 15–18 yosh oraliqini qamrab olib, bu bosqichda o‘quvchilarda mustaqillikka intilish, o‘z “Men”ini anglash, hayotda o‘z o‘rnini topishga bo‘lgan ehtiyoj kuchayadi. Mazkur yosh davrida o‘quvchilarning kelajak kasbi haqida o‘ylashi, qiziqish va moyilliklarini aniqlashi tabiiy hol hisoblanadi. Biroq ayrim hollarda o‘quvchilarda o‘qishga nisbatan sust motivatsiya, maqsadsizlik, kasb tanlashdagi ikkilanish yoki noto‘g‘ri yo‘nalishlarni tanlash holatlari uchray turadi. Bu esa yoshlarning keyingi hayot faoliyati va shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. O‘qish motivatsiyasi o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, qiziqishi va intilishlarini ifodalaydi. Motivatsiya qanchalik kuchli bo‘lsa, o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faolligi, mustaqil fikrlashi

va o‘z ustida ishlash darajasi ham shunchalik yuqori bo‘ladi. Ayniqsa, ichki motivatsiyani shakllantirish orqali o‘quvchilarda bilim olishga ongli munosabat paydo bo‘ladi. Bu esa nafaqat ta‘lim samaradorligini oshiradi, balki ularning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatiga ham xizmat qiladi. Kasbiy qiziqish esa o‘spirinning ma‘lum bir faoliyat turi yoki kasbga nisbatan ijobiy munosabati, moyilligi va qobiliyatlari bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab psixologik jarayondir. O‘quvchilarda kasbiy qiziqishni shakllantirishda maktab, oila, pedagoglar va psixologlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda yoshlar o‘z imkoniyatlarini baholashga, jamiyatda munosib o‘rin egallashga va kelajak hayot yo‘lini belgilashga harakat qiladilar. Hozirgi kunda ta‘lim tizimida o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularni kasbga yo‘naltirish, motivatsion treninglar tashkil etish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta‘lim berishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni qo‘llab-quvvatlash, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ilk o‘spirinlik davri inson hayotidagi eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davrda o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, hayotiy maqsadlarni belgilash, kasb tanlashga bo‘lgan ehtiyoj va o‘z imkoniyatlarini anglash jarayoni faol kechadi. Shu sababli mazkur yosh davrida o‘qish motivatsiyasini shakllantirish hamda kasbiy qiziqishni rivojlantirish pedagogik va psixologik jihatdan katta ahamiyatga ega. O‘qish motivatsiyasi — bu o‘quvchini bilim olishga undovchi ichki va tashqi omillar yig‘indisidir. Motivatsiya o‘quvchining ta‘lim jarayonidagi faolligi, bilimlarni egallashga bo‘lgan qiziqishi hamda o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishishdagi intilishlarini belgilaydi. Motivatsiya ikki turga bo‘linadi: ichki va tashqi motivatsiya. Ichki motivatsiya o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan tabiiy qiziqishi, o‘zini rivojlantirishga intilishi bilan bog‘liq bo‘lsa, tashqi motivatsiya rag‘bat, baho, mukofot yoki atrofdagilar talabi asosida yuzaga keladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ichki motivatsiya kuchli bo‘lgan o‘quvchilar ta‘lim jarayonida faolroq ishtirok etadi va yuqori natijalarga erishadi. Ilk o‘spirinlik davrida o‘quvchilarning motivatsiyasiga turli omillar ta‘sir ko‘rsatadi. Avvalo, oiladagi muhit va ota-onaning munosabati muhim rol o‘ynaydi. Farzandning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash, uning fikriga hurmat bilan yondashish hamda muvaffaqiyatlarini rag‘batlantirish o‘quv motivatsiyasining oshishiga xizmat qiladi. Aksincha, haddan tashqari bosim, taqqoslash yoki tanqid qilish o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi va o‘qishga nisbatan salbiy munosabat shakllanishiga olib keladi. Maktab muhiti ham motivatsiyani shakllantirishda muhim omillardan biridir. O‘quvchining pedagogik mahorati, darslarning qiziqarli tashkil etilishi, interfaol metodlardan foydalanish va o‘quvchilar bilan samimiy munosabat o‘quvchilarning ta‘limga bo‘lgan qiziqishini

oshiradi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, trening mashgʻulotlari, munozaralar va amaliy topshiriqlar orqali oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi rivojlanadi. Bu esa ularda bilim olishga nisbatan ijobiy motivatsiyani shakllantiradi. Oʻspirinlik davrida kasbiy qiziqishning rivojlanishi ham alohida ahamiyatga ega.

Kasbiy qiziqish — bu oʻquvchining maʼlum bir kasb yoki faoliyat turiga nisbatan moyilligi, qiziqishi va intilishidir. Kasbiy qiziqishning shakllanishida shaxsning qobiliyati, qiziqishlari, xarakter xususiyatlari va ijtimoiy muhit muhim rol oʻynaydi. Har bir oʻquvchining individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda kasbga yoʻnaltirish ishlari olib borilishi zarur. Kasbiy qiziqishni rivojlantirishda psixologik diagnostika metodlaridan foydalanish samarali natija beradi. Turli psixologik testlar, soʻrovnomalar, suhbat va kuzatish metodlari orqali oʻquvchilarning qiziqishlari, moyilliklari va qobiliyatlari aniqlanadi. Bu esa ularga mos kasb tanlashda yordam beradi. Shuningdek, maktablarda “Kasblar olamiga sayohat”, uchrashuvlar, seminar-treninglar va kasb egalari bilan muloqotlar tashkil etilishi oʻquvchilarning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi. Bugungi kunda ayrim oʻquvchilarda kasb tanlashda ikkilanish, maqsadsizlik yoki boshqalarning taʼsiri ostida qaror qabul qilish holatlari kuzatilmoqda. Bunday vaziyatlarda maktab psixologi va pedagoglarning vazifasi oʻquvchining individual xususiyatlarini chuqur oʻrganish hamda unga psixologik yordam koʻrsatishdan iboratdir. Oʻquvchining qiziqishlari va imkoniyatlariga mos kasb tanlashiga koʻmaklashish uning kelajakdagi muvaffaqiyatiga zamin yaratadi. Kasbiy qiziqishni rivojlantirishda motivatsion treninglarning ahamiyati katta. Bunday treninglar orqali oʻquvchilarda oʻziga ishonch, liderlik, mustaqil qaror qabul qilish, muloqotga kirishish va maqsad qoʻyish koʻnikmalari shakllanadi. Shu bilan birga, oʻquvchilarda mehnatsevarlik, masʼuliyat hissi va oʻz ustida ishlashga boʻlgan ehtiyoj rivojlanadi. Oʻqish motivatsiyasi va kasbiy qiziqish bir-biri bilan chambarchas bogʻliqdir. Oʻz kelajak kasbini aniq tasavvur qilgan oʻquvchi oʻqishga masʼuliyat bilan yondashadi, bilim olishga intiladi va oʻz ustida muntazam ishlaydi. Shu sababli taʼlim jarayonida oʻquvchilarning kasbiy maqsadlarini shakllantirish, ularni kelajak hayotga tayyorlash va ongli kasb tanlashga yoʻnaltirish muhim vazifa hisoblanadi. Shuningdek, axborot texnologiyalarining rivojlanishi ham oʻquvchilarning kasbiy qiziqishlariga katta taʼsir koʻrsatmoqda. Internet tarmoqlari, elektron platformalar va raqamli taʼlim vositalari orqali oʻquvchilar turli kasblar haqida keng maʼlumot olish imkoniyatiga ega boʻlmoqda. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytirib, zamonaviy kasblarga boʻlgan qiziqishini oshiradi. Biroq notoʻgʻri axborotlar yoki ortiqcha virtual mashgʻulotlar ayrim hollarda oʻquvchilarning diqqatini susaytirishi mumkin. Shu sababli ulardan oqilona foydalanishni oʻrgatish zarur. Demak, ilk oʻspirinlik davrida oʻqish motivatsiyasi va kasbiy qiziqishni rivojlantirish oʻquvchilarning shaxs sifatida kamol topishida muhim omil hisoblanadi. Ushbu jarayonda oila, maktab, psixolog va

jamiyatning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. To‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik va psixologik faoliyat orqali o‘quvchilarda bilim olishga bo‘lgan qiziqish, kelajakka ishonch va ongli kasb tanlash ko‘nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ilk o‘spirinlik davri shaxsning psixologik, intellektual va ijtimoiy jihatdan shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirish hamda kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish ularning kelajak hayotida muvaffaqiyatga erishishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Chunki aynan shu yosh bosqichida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, o‘z imkoniyatlarini anglash va kelajak kasbini tanlashga nisbatan jiddiy munosabat shakllanadi. O‘qish motivatsiyasi o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, faolligi va maqsad sari intilishini kuchaytiradi. Ayniqsa, ichki motivatsiyani rivojlantirish orqali o‘quvchilarda o‘z ustida ishlash, mustaqil izlanish va mas‘uliyat hissi shakllanadi. Bu esa ta‘lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Kasbiy qiziqishni rivojlantirish esa o‘quvchilarning qobiliyati, moyilligi va qiziqishlariga mos ravishda kelajak kasbini ongli tanlashiga yordam beradi. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish jarayonida maktab, oila, pedagog va psixologlarning o‘zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Turli psixologik treninglar, diagnostik metodlar, uchrashuvlar va amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilarning kasbiy dunyoqarashini kengaytirish mumkin. Shuningdek, zamonaviy ta‘lim texnologiyalari va innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning ta‘limga bo‘lgan qiziqishini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. O‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularni rag‘batlantirish va psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash orqali ularda kelajakka ishonch hamda aniq maqsad shakllantiriladi. Ilk o‘spirinlik davrida o‘qish motivatsiyasi va kasbiy qiziqishni rivojlantirish nafaqat ta‘lim sifatini oshirish, balki jamiyat uchun yetuk, bilimli, maqsadli va raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois ushbu yo‘nalishda olib boriladigan psixologik-pedagogik ishlarni yanada takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.
5. Vohidov M.V. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.

6. To‘xtaboyeva M. Kasbga yo‘naltirish psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. Pedagogika nazariyasi va tarixi / Mas’ul muharrir A.Munavvarov. – Toshkent: Fan, 2019.

